

ЦИВІЛІЗАЦІЙНА СТРАТЕГІЯ ТИПОЛОГІЗАЦІЇ СУСПІЛЬНИХ ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ У КОНТЕКСТІ ПРІОРИТЕТНИХ КОНЦЕПЦІЙ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕВОЛЮЦІЇ

Аналізуються методологічні проблеми світової економічної еволюції у контексті типологізації суспільних економічних систем. Зокрема, розглядаються пріоритетні концепції економічної еволюції, етапи еволюції економічних і соціальних відносин. Значну увагу приділено дослідженню і порівнянню формацийного і цивілізаційного підходів до розуміння економічної еволюції і прогресу.

Doct. Bohdan Kul'chyts'kyi – Ivan Franko LNU

Civilization strategy of typologization of society economic systems in context the main conceptions of economic evolution

Analyse the methodological problems of world economic evolution in context typologization of society economic systems. Specifically, consider the main conceptions of economic evolution, evolution stages of economic and social relations. Considerable attention spared to research and to comparison formation and approaches civilization to understanding of economic evolution and progress.

Key words: economic systems of society, methodological approaches, methods, systematic transformation, world economic evolution, civilization strategy, the main conceptions.

Типологізація економічних систем суспільства фіксує у певний момент історичного процесу різновиди суспільних механізмів життєдіяльності, виходячи із загального вектора світової економічної еволюції. Це означає, що наукова потреба з'ясувати цивілізаційну стратегію типологізації економічних систем суспільства передбачає насамперед аналіз пріоритетних концепцій економічної еволюції. Нині, на порозі ХХІ ст., все більша увага учених зосереджується на формуванні методології вивчення економічної еволюції. Передусім йдеться про те, що розробка моделей національних економічних систем, їх науково обґрунтована типологізація неможливі без усвідомлення і розуміння економічної цілісності світу, його окремих регіонів, з'ясування загальних тенденцій економічної еволюції, обміну теоретико-економічними надбаннями у масштабах планети. Серед дослідників цих актуальних проблем виділяється панорамністий аналіз і новизною узагальнень сучасний український теоретик національної та світової економіки, економічний філософ А. Філіпенко, методологію якого ми повністю поділяємо. У своїх численних працях він виділяє три головних підходи до еволюції економічних систем у історичній протяжності, ретро- і перспективі. По-перше, це прогресивно-поступальний шлях розвитку, суть якого полягає в ускладненні соціально-економічних систем, у зміні періодів революційного та еволюційного розвитку, в якісному удосконаленні одних елементів та відмиранні інших. Загалом системи змінюються і розвиваються в односпрямованому прогресивному напрямі, що прийнято називати "стрілою розвитку". Незважаючи на те, що уявлення про лінійність економічного розвитку і прогресу у переважній більшості су-

часної наукової літератури вважається утопією, деякі автори продовжують відстоювати такий методологічний підхід. Так, наприклад, індійський учений С. Радхакришнан доводить, що "...течії прогресу і регресу змішуються. На одній стадії сили прогресу рухаються вперед з постійним розмахом, - крива цього руху йде то вниз, то вгору, і інколи здається, що сили занепаду руйнують сили прогресу, але в цілому історія рухається вперед" [5].

Інший підхід, про який ми говорили вище у нашому дослідженні, ґрунтується на циклічному характері руху соціально-економічних систем. Дане трактування виходить з того, що поряд з поступально-прогресивним розвитком проявляється і зворотний рух не тільки окремих елементів, а й цілих систем, що переживають стадії стагнації й занепаду, повернення до вихідного рівня. Розвиток уявляється у вигляді приблизно однотипних циклів, які повинні пройти окремі цивілізації, етноси та держави. Інтегральна динаміка такого розвитку має характер великого кола, орбіта якого визначає місце і роль тих чи інших соціальних утворень.

Нарешті, третій підхід намагається подолати обмеженості перших двох і розв'язати суперечності, що закладені у них. Він розглядає розвиток як хвилеподібну структуру з безліччю переходів та критичних поворотних "міток біфуркації", у яких подальша еволюція видається невизначеною, стохастичною, недетермінованою, як у перших двох випадках, що й становить головну "таємницю" розвитку, його непередбачуваність, нелінійність. Це, у свою чергу, унеможливило соціально-економічне проектування на відміну, скажімо, від техніко-технологічного [8].

Як слушно підкреслює А. Філіпенко, принциповий характер мають три основоположні питання, від відповіді на які вирішальною мірою залежить структура економічного дискурсу, а також характер і вектор сучасної економічної еволюції. По-перше, йдеться про різноманітні трактування всього процесу економічного розвитку; по-друге, про ресурси, джерела розвитку; по-третє, про цивілізаційну економічну субстанцію, першооснову економічної матерії [6]. У цьому контексті важливо зазначити, що процес еволюції економічних і соціальних відносин характеризується фазами їх відносної стабільності й розвитку, а також відповідними трансформаційними періодами. З цього приводу цікавими видаються ідеї польського ученого В. Квасніцького щодо етапів еволюції економічних та соціальних відносин (табл. 1).

Табл. 1. Фази еволюції економічних і соціально-політичних відносин

Вид об'єкта	Фаза заміни (років)	Фаза відносного розвитку (років)
Світова цивілізація	100 – 300	400 – 1000
Політична система суспільства	50 – 100	200 – 300
Економічна система	30 – 60	100 – 150
Епістемологічна і технологічна система	10 – 30	40 – 120
Наукова і технологічна парадигма	5 – 10	30 – 60

Джерело: Kwasnicki W. Knowledge, Innovation and Economy. -Wroclaw, 1994. -Р. 44.

Наведена схема важлива для оцінки процесів, які відбуваються у національних та регіональних економічних системах, у т.ч. в перехідних економі-

ках, особливо у частині, що стосується фази заміни економічних і політичних систем, яка триває від 30 до 100 років. Як справедливо наголошує А. Філіпенко, очевидною є необхідність розробки для цієї фази відповідної теорії, визначення основних параметрів трансформації та формування на цій основі контурів адекватної економічної політики [7].

Ідея прогресу в тому значенні, яке їй надала попередня епоха, може вважатися вичерпаною. Не випадково формаційний підхід до аналізу суспільно-економічного розвитку змінився у XX ст. на цивілізаційний. З висоти нинішнього дня основною вадою формаційного підходу багато дослідників називають те, що теоретичний аналіз на базі суспільно-економічної формації та її визначальної складової – способу виробництва – не дозволяє пояснити розмаїття реальних економічних процесів та змін, що відбуваються за сучасних умов. Істотними недоліками формаційного підходу є ігнорування суб'єктивного чинника економічної еволюції, залишення поза увагою аналізу ролі людей в економічних процесах, відсутність можливості розгляду варіативності розвитку цілей та мотивів людської діяльності як рушійних сил сучасного виробництва, надмірна абстрактність економічних досліджень, їх однобічність та відірваність від реальної практики, що призводить до випадання з поля зору цілої низки вкрай важливих проблем економічного життя суспільства і т.п. [4].

З позицій цивілізаційного підходу людина розглядається не тільки як головний суб'єкт виробництва, а й як його безпосередня самоціль. Саме завдяки цьому цивілізаційний підхід до розвитку суспільства відображає людиноутверджуючу лінію історичного процесу. Сам термін "цивілізація" (від лат. *civilis* – громадянський, цивільний) означає сукупність матеріальних і духовних досягнень суспільства на певному етапі його історичного буття. При цьому розвиток особи визначається свободою реалізації її внутрішніх потенцій. При цьому поняття свободи постає необхідною умовою самоствердження особи, реалізації її здібностей, творчого потенціалу, про що ми вище говорили докладніше. Ступінь свободи, яку суспільство здатне забезпечити особі, детермінується складним комплексом об'єктивних і суб'єктивних чинників, які у сукупності визначають цивілізаційний процес. Таким чином, основним критерієм розвитку цивілізації є свобода, яку суспільство здатне забезпечити особі у процесі її саморозвитку [2, ст. 40].

Поняття цивілізації передбачає розгляд історії не тільки як історії економіки, а як історії людей у єдності їх матеріального і духовного життя. Основу цивілізацій складають певні культурні цінності і кожна епоха є відображенням неповторної, унікальної культури, яка є самоцінною, не підлягає порівнянню, а тому не може вимірюватися критеріями прогресу. При цьому роль цінностей настільки вагома, що деякі автори підкреслюють їх визначальну функцію щодо інших складових соціуму. Так, Б. Гаврилишин у своїй "прагматичній теоретичній моделі", аналізуючи архітектуру суспільного ладу, називає три його складові: 1) панівні цінності, 2) політичне правління, 3) економічна система. При цьому, як бачимо, цінностям відводиться пріоритетне значення у концепції цього відомого мислителя [1].

Зараз у науковій і науково-публіцистичній літературі часто говориться про загальнолюдські цінності. З економічної точки зору до них необхідно насамперед віднести ринковий механізм. Цей механізм, відшліфований тисячолітнім досвідом людства, є тією загальнолюдською цінністю, яка стоїть поза часом чи ідеологічними уподобаннями та є складовою ідеї прогресу та цивілізаційного розвитку. Безперечно, ринковий механізм не є ідеальним, має свої негативні риси, зокрема, соціальне розшарування, безробіття, банкрутства. Але весь світовий досвід доводить, що недоліки ринкової економіки значно перебиваються її перевагами. До того ж сучасне суспільство навчилося виправляти ці недоліки і нейтралізувати негативні сторони ринку.

Таким чином, зміст поняття "цивілізація" включає все те, що характеризує, з одного боку, єдність суспільства і суспільно-історичного прогресу, з іншого, – зміст матеріальних і духовних цінностей, які людство успадкувало від попередніх поколінь і використовує на кожному етапі подальшого розвитку з метою забезпечення розширеного відтворення. Саме цінності у кінцевому підсумку визначають об'єктивні умови і можливості, що зумовлюють виникнення і розвиток відповідних соціальних утворень.

У зарубіжній соціально-економічній теорії сучасний етап розвитку людства характеризується настанням техногенної цивілізації, коли розвиток економіки на основі техніки, технології, науки перетворюється на провідну детермінанту суспільного розвитку. Ідея перетворення світу стає провідною в культурі техногенної цивілізації. Принципово змінюється становище індивіда: утверджується цінність свободи, "автономність" особистості. Особливого значення набувають цінності демократії, зокрема, принцип недоторканості прав і свобод людини. Техногенна цивілізація не тільки динамічна, рухлива, але й досить агресивна. Вона пригнічує традиційні суспільства та їх культуру, бо серед провідних цінностей цієї цивілізації не останнє місце належить цінностям влади, сили. Саме на цьому ґрунтується культ корисності і спрямованість на володіння товарами (речами, людськими здібностями, інформацією як товарною цінністю). Еволюція західного суспільства у XX ст. виявила важливу суперечність техногенної цивілізації. З одного боку, її вища мета – збільшення матеріального багатства на основі постійного оновлення техніко-технологічних систем – перетворює людину на засіб економічної сфери. Збільшилась частка організованих зв'язків у суспільстві, духовне виробництво перетворилося на складну "індустрію свідомості". Людина, громадянин часто стає об'єктом маніпулювання з боку масової культури, електронних засобів інформації (реклама, радіо, телебачення, відео, комп'ютерні ігри, Інтернет). Але з іншого боку, – та ж техногенна цивілізація орієнтується на свободу індивіда, мобілізує людську активність, стимулює розвиток здібностей і системи потреб, внаслідок чого відбувається гуманізація суспільства, заснованого на ринковій економічній системі.

Таким чином, техногенна цивілізація породжує новітню економічну систему і новий тип людини, яка здатна гуманізувати цю систему. На практиці це виявляється у розвитку економічного і політичного лібералізму, що базується на механізмах демократії, соціального захисту, охорони довкілля.

Принципова новизна сучасної цивілізації полягає у тому, що її розвиток здійснюється у напрямі поступового переростання сумарної цілісності світу в структурну цілісність. Йдеться про те, що формування структурної цілісності сучасного світового процесу супроводжується подальшим посиленням ролі та значення загальноцивілізаційних принципів розвитку. При цьому поступове подолання нерівномірностей суспільного розвитку окремих націй не виключає, а навпаки, передбачає широкий розвиток їхніх національних особливостей [2, ст. 50-51].

У цьому контексті цікаву концепцію пропонує С. Кримський. На його думку, цивілізаційний процес є багатоповерховим. "Верхні поверхи" цивілізаційного процесу становить науково-технічний прогрес, соціально-економічні інновації та політичні реалії міжнародного значення. Базовий же рівень, як підґрунтя цивілізаційного процесу, визначається національно-етнічними цінностями, менталітетом людських спільнот, традиційною культурою та стереотипами побуту, звичаїв, укладу буття. Якщо "верхні поверхи" цивілізаційного процесу знаходяться під владою інтеграційних тенденцій світової історії і, отже, маніфестують загальнолюдське, то "базові" рівні працюють на національно-культурну диференціацію людства [3].

Проте в цілому у даний час формуються підходи, за якими цивілізація уявляється як щось єдине, що перебуває поза межами національних економічних і політичних систем, спільне для всього людства. Такі погляди ґрунтуються на ідеї єдності, цілісності та взаємопов'язаності сучасного світу, спільності для всього людства, наявності глобальних проблем та загальнолюдської системи цінностей.

Література

1. Гаврилишин Б. Дороговкази в майбутнє: До ефективніших суспільств. – К.: Основи, 1993. – С. 12-15.
2. Гальчинський А.С., Єщенко П.С., Палкін Ю.І. Основи економічної теорії. – К.: Вища школа, 1995. – 471 с.
3. Кримський С.Б. Глобалістика та регіонально-національний чинник в ієрархії цивілізаційних процесів// Еволюція економічного розвитку та економічних теорій (Проблеми дослідження та викладання): Матеріали міжнар. наук. – метод. конф., 26-27 квітня 2000 р/ Відп. ред. І.Є. Малий, Н.О. Татаренко. – К.: КНЕУ, 2000. – С. 39.
4. Погорелов С.Б. Особливості цивілізаційного підходу до аналізу суспільного розвитку// Еволюція економічного розвитку та економічних теорій (Проблеми дослідження та викладання): Матеріали міжнар. наук. – метод. конф., 26-27 квітня 2000 р/ Відп. ред. І.Є. Малий, Н.О. Татаренко. – К.: КНЕУ, 2000. – С. 61.
5. Радхакришнан С. Индийская философия/ Пер. с англ. – СПб, 1994, т. 3. – С. 715.
6. Філіпенко А.С. Головні елементи міжнародної економічної системи// Світова економіка: Підручник/ А.С. Філіпенко, О.І. Рогач, О.І. Шнирков та ін. – К.: Либідь, 2000. – С. 22-23.
7. Філіпенко А.С. Загальноцивілізаційні економічні ознаки та критерії// Світова економіка: Підручник/ А.С. Філіпенко, О.І. Рогач, О.І. Шнирков та ін. – К.: Либідь, 2000. – С. 16.
8. Філіпенко А.С. Концепції економічної еволюції// Еволюція економічного розвитку та економічних теорій (Проблеми дослідження та викладання): Матеріали міжнар. наук. – метод. конф., 26-27 квітня 2000 р/ Відп. ред. І.Є. Малий, Н.О. Татаренко. – К.: КНЕУ, 2000. – С. 28-29.

УДК: 330.43+330

Я.С. Ланчук, Б.М. Шевчик – ЛКА

МІКРОПРОЦЕСУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПЕРЕХІДНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ: ЕТНОКУЛЬТУРНА ТРАДИЦІЯ ТА ІНСТИТУЦІЙНА ЗМІНА

Розглядаються проблеми трансформації перехідної економічної системи України у площині інституційної зміни, котра є формотворчим фактором функціонування інформаційно-енергетичного ресурсу. Визначається роль і значення етнокультурної традиції, як середовища акумуляції пасіонарної енергії соціуму у зонах рубіжної комунікативності.

Y.S. Lapchyk, B.M. Shevchik – Commercial Academy of Lviv

Microprocess beatures of national transition economic system in Ukraine: ethnic and cultural tradition and institutional change.

The problem of transformation of transition economic system in Ukraine under the candition of institutional change, that creates the basis for functioning of information-energetic resource is put under research. The role and significance of ethnic and cultural tradition as an environment for accumulation of pasionar energy of society in the enge of the are as of communicativity.

Зумовлений ходом історії стресогенез українського народу, як форма реакції соціуму на біологічне виживання в екстремальних умовах життєдіяльності, є основним чинником, що утруднює становлення ефективно діючої національної економічної системи України та спричинює меркантильність та безпорадність національно-управлінської еліти у прийнятті інформаційно-цілових рішень. Складність перехідного періоду в Україні, що виражається "пробуксовкою" так званих ринкових реформ, має об'єктивну і суб'єктивну площину. Об'єктивно – це класична макроекономічна проблема браку інвестицій та наявності безробіття. Суб'єктивно економічна криза виражається через відсутність досвіду адаптації індивідів до вимог соціального часу. Мірилом адаптованості можна вважати усталеність інституцій як сукупності правил, норм та обмежень реалізації мети індивіда, групи (конвіксії чи консорції), корпорації чи соціуму загалом. Якісною ознакою перехідного стану національної економічної системи є інституційна зміна як еволюція сукупності існуючих обмежень під впливом нагромадження потенційних можливостей індивідів, набутих духовних властивостей, що об'єктивно вимагають реалізації, тобто матеріалізацію цілових моделей діяльності, зумовлених напругою пасіонарної енергії відповідно до фази етногенезу: акматичної, надлому, інерції, обскурації тощо. Характер інституцій при цьому є відображенням стратегії основних гравців, цілеспрямованих емоційно-вольових імпульсів передовсім еліти, яка, маніпулюючи психоінформаційною рушійною силою соціуму, реалізує ідеальні образи результатів своєї діяльності.

В Україні інституційна зміна є складною багатовимірною площиною взаємодії психоінформаційних енергій, що формують менталітет сучасного українця. Тут можемо зафіксувати: **етнокультурну традицію**, що відображає колективний досвід "вписування" індивіда в екологічну нішу проживання, результатом чого є емоційно-образне відтворення дійсності через національ-